

**ANTROPOLOGIA
CIVILIZAȚIILOR ANTICE
DIN PERSPECTIVA
CULTELOR FUNERARE**

CUPRINS	7
INTRODUCERE	9
Capitolul I	13
1.1. Necesari și contingenti în viziunea lui Hegel asupra istoriei	13
1.2. Civilizațiile staționare și rolul lor în dezvoltarea egocentrismului european	22
1.2.1. Paternalismul în societatea antică chineză	22
1.2.2. India sub zodia castelor	28
1.2.3. Egiptul antic sub cultul faraonului	40
Capitolul II	47
2.1. Civilizații de tip istoric	47
2.1.1. Grecia – țărâmul libertății interioare	52
2.1.2. Libertatea abstractă în Roma Cezarilor	60
2.2. Creștinismul – încununare a spațiului istoric greco-latin	64
2.2.1. Moștenirea greacă în creștinismul timpuriu	65
2.2.2. Influența romană în evoluția creștinismului	69
Capitolul III	
Cultul funerar – o perspectivă cross-culturală asupra civilizațiilor - studii de caz	74
3.1. Doliul și jalea din perspectivă filosofico-psihanalitică	74
3.2. Sepultura și concepția arhaică a renașterii omului după moarte	80
3.3. Cultul funerar în China Antică - Funcțiile se păstrează în eternitate	86
3.4. <i>Karma</i> sau sufletul devenit prizonier al materiei în cultul funerar al Indiei Antice	95

3.5. În umbra piramidelor - Cultul funerar în Egiptul Antic	105
3.6. Coborârea sufletului în împărăția lui Hades și a Persefonei.....	111
3.7. <i>Mors vincit omnia</i> - Cultul funerar în Roma Antică.....	120
Concluzii	127
Bibliografie	130

1.1. Necesar și contingent în viziunea lui Hegel asupra istoriei

Prelegerile despre filosofia istoriei a lui Hegel au lăsat o amprentă profundă în modul în care privim dezvoltarea umană și evoluția societății. Chiar dacă dezvoltările și criticile ulterioare au influențat interpretarea sa, considerațiile sale persistă în dezbaterile actuale despre sensul și direcția istoriei umane. Ideile lui Hegel continuă să joace un rol semnificativ în următoarele aspecte:

- *Gândirea istorică și analiza socială*: Perspectiva că istoria are o direcție și că evoluția umană urmează un model dialectic de dezvoltare continuă influențează încă modul în care abordăm analiza istorică și sociologică. Aproximarea sa dialectică și perspectiva asupra progresului istoric au impact în interpretarea evenimentelor și a schimbărilor sociale.
- *Filosofia politică și teoria statului*: Conceptele lui Hegel despre stat ca formă superioară de organizare socială și ca mijloc de realizare a libertății individuale au influențat filosofia politică și teoria statului. Această viziune asupra rolului statului în dezvoltarea umană continuă să fie subiect de discuție în contextul guvernării și al structurilor sociale.
- *Dezvoltarea culturală și istorică*: Perspectiva că istoria umană trece prin stadii de evoluție culturală și că fiecare etapă contribuie la dezvoltarea următoarei este încă relevantă în modul în care înțelegem influențele reciproce dintre societăți și dezvoltarea culturală.
- *Globalizarea și diversitatea culturală*: Critica adusă eurocentrismului în gândirea lui Hegel a deschis calea pentru sensibilizarea la diversitatea culturală și la contribuțiile variate în dezvoltarea

istorică. Aceasta a influențat perspectiva contemporană asupra globalizării și a interacțiunilor culturale.

- *Dezvoltarea personală și înțelegerea umană*: Conceptul că atât individul, cât și societatea se dezvoltă într-un efort de a-și depăși limitele și de a-și dezvolta rațiunea continuă să influențeze învățarea, dezvoltarea personală și înțelegerea noastră a dezvoltării umane.

În ansamblu, influența ideilor lui Hegel persistă în discuțiile academice și în percepția noastră colectivă, contribuind la înțelegerea noastră privitoare la dezvoltarea umană, a evoluției societății și a relației dintre individ și comunitate. Deși nu a dezvoltat explicit o teorie antropologică a istoriei, filosofia sa poate fi privită ca având elemente relevante pentru o abordare antropologică a dezvoltării umane și a evoluției societății.

Antropologia lui Hegel nu este un concept clar definit în lucrările sale, dar ideile și filosofia sa despre dezvoltarea umană și rolul individului în cadrul societății pot fi interpretate ca având legătură cu o perspectivă antropologică asupra umanității. Înțelegerea antropologică a gândirii lui Hegel implică analiza modului în care abordează relația dintre individ și societate, dezvoltarea culturală și rolul contextului istoric în formarea identității.

Iată câteva aspecte cheie legate de antropologia lui Hegel:

- *Relația dintre individ și societate*: Hegel susținea că individul își găsește adevărata identitate și dezvoltare spirituală în contextul comunității și al statului. Această perspectivă poate fi văzută ca având legătură cu analiza antropologică a relației complexe dintre indivizi și mediul lor social, în care dezvoltarea umană este influențată și modelată de interacțiunile culturale și sociale.
- *Dezvoltarea identității culturale*: În opera sa, Hegel a explorat formarea identității naționale și culturale în contextul dezvoltării istorice. Acest aspect poate fi interpretat ca având relevanță pentru antropologia culturală, care analizează modul în care

indivizii și grupurile își formează identitatea în cadrul contextelor culturale și sociale specifice.

- *Progresul și evoluția umană*: Hegel vedea istoria ca pe un proces de evoluție și dezvoltare umană, iar acest aspect poate fi privit ca o perspectivă antropologică asupra schimbării în timp a societăților umane. Antropologia istorică analizează evoluția culturală și socială a diferitelor grupuri umane, iar abordarea lui Hegel poate fi conectată la această perspectivă.
- *Contextul istoric și influența culturală*: Hegel considera că dezvoltarea umană este influențată în mod semnificativ de contextul istoric și cultural. Aceasta poate fi asimilată cu modul în care antropologia analizează influențele sociale, economice și culturale asupra indivizilor și comunităților umane.

Complexitatea individuală: Hegel sublinia importanța individualității și a contribuției fiecărui individ la dezvoltarea societății. Această perspectivă poate fi privită ca o componentă a analizei antropologice a diversității individuale și a rolului unic pe care îl joacă fiecare individ în cadrul comunității.

Înțelegerea antropologică a gândirii lui Hegel implică analiza interacțiunilor complexe dintre indivizi și mediul lor cultural și social, precum și impactul contextului istoric asupra formării identității și dezvoltării umane. Filosofia lui Hegel este cunoscută pentru conceptele sale complexe referitoare la dezvoltarea umană și interacțiunea dintre individ și societate. Această lucrare explorează maniera în care perspectiva hegeliană asupra individului, identității culturale, progresului uman și contextului istoric poate fi privită prin prisma antropologiei. Tema filosofiei hegeliene apare, astfel, drept o elevare a spiritului, în fiecare epocă, în forma instituțională și a conceptelor mediate ale reflecției, între conexiunea culturală (spirit obiectiv și individ, prin formare, Bildung) și habitat (care configurează spiritele subiectiv).

În *Prelegerile sale despre filosofia istoriei*, Hegel stipulează o serie de tipuri diferite de istorie - adică moduri în care istoricii din trecut au

scris despre istorie și au abordat-o. După cum găsim în această istoriografie, Hegel (1997) se referă la felul de istorie pe care o practică ca „istorie filosofică a lumii”. Deși Hegel preferă termenul „istorie filosofică a lumii” în locul „istoriei universale”, ar fi totuși corect să ne referim la „istoria filosofică a lumii” ca un exemplu de „istorie universală”, având în vedere că prezintă multe dintre semnele revelatoare – cele mai multe a tuturor încorporării întregii istorii (umane) sub o rubrică unitară. Această istorie, spune Hegel, aduce cu sine doar „ideea simplă a rațiunii - ideea că rațiunea guvernează lumea și că istoria lumii este, deci un proces rațional”³

Și astfel Hegel ne prezintă, pe scurt, o istorie rațională a procesului prin care raționalitatea devine progresiv rațională, până la punctul în care este pe deplin rațională – adică în gândirea dialectică a lui Hegel. Folosind dialectica din sistemul său filosofic mai larg, Hegel relatează călătoria rațiunii și a spiritului pe măsură ce devine din ce în ce mai conștientă de sine și din ce în ce mai liberă sau eliberată, începând cu Orientul antic și continuând prin lumea greacă și romană.

Rațiunea este eliberată, într-o privință, din istorie. De exemplu, în Orient, potrivit lui Hegel, oamenii sunt încătușați de tradiții moștenite. Aderarea strictă la tradițiile istorice, în acest sens, inhibă capacitatea acestor oameni de a realiza că sunt liberi. Pentru Hegel, însă, apariția progresivă a rațiunii și libertății nu implică o depășire a istoriei în sine, deoarece tocmai acest proces este cel pe care Hegel îl numește „istorie”. Rațiunea și libertatea, ca atare, nu sunt deloc anistorice. Dimpotrivă, rațiunea și categoriile înțelegerii se dezvoltă în istorie, iar istoria nu este altceva decât această dezvoltare. Identitatea și natura ființei și spiritului în concepția lui Hegel nu sunt așadar, anistorice sau imuabile; dimpotrivă, ele sunt procesul sau activitatea de autoproducție istorică.

Istoria, ca atare, are un sens destul de specific (și oarecum îngust) la Hegel. Și acest lucru trebuie avut în vedere atunci când luăm în considerare declarații controversate precum proclamarea lui Hegel a „sfârșitului istoriei”.

³ G. W. F. Hegel, *Prelegeri de filozofie a istoriei*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 27.

În acest caz, ceea ce se referă Hegel este punctul în care spiritul devine atât autodeterminant, cât și pe deplin conștient de acest proces și, ca atare, pe deplin liber, punând astfel capăt procesului istoric al apariției sale. În cuvintele lui Stephen Houlgate: „Rețineți că aceasta nu este o afirmație despre tot ceea ce s-a întâmplat în trecut, ci o pretenție despre ceea ce trebuie înțeles prin cuvântul „istorie”. Ceea ce susține Hegel este că numai acele secvențe de evenimente care au fost provocate de dezvoltarea conștiinței de sine umane și de urmărirea unor obiective articulate în mod conștient pot fi considerate cu adevărat istorice⁴.

Când se întâmplă acest lucru, nu este ca și cum lumea se termină. Procesul istoric de realizare a Spiritului Absolut poate să fi ajuns la sfârșit, dar acest „sfârșit” nu este altceva decât ca un nou început, începutul unei ere în care creativitatea și critica sunt posibile și capabile să fie realizate ca niciodată înainte, deoarece sunt ridicate la nivelul absolut al autocreării și autocriticii.

În acest fel, s-ar putea spune că filosofia istoriei a lui Hegel este o explicație a modului în care creativitatea devine posibilă – sau mai precis, a modului în care forța creatoare a spiritului devine pe deplin realizată, autoproductivă și complet liberă⁵. După cum spune Hegel: ”A spune că spiritul există ar părea la început să implice că este o entitate completă. Dimpotrivă, este prin natura sa activă, iar activitatea este esența sa; este propriul său produs și, prin urmare, propriul său început și propriul sfârșit. Libertatea lui nu constă într-o ființă statică, ci într-o negare constantă a tot ceea ce amenință să distrugă libertatea. Menirea spiritului este de a se produce pe sine, de a-și face propriul obiect și de a dobândi cunoaștere despre sine; în felul acesta există pentru sine”⁶.

Deci, dacă îl credem pe Hegel pe cuvânt, sfârșitul este de fapt începutul, iar mecanismul negației este activitatea și dinamismul prin

⁴ Stephen Houlgate, *An Introduction to Hegel: Freedom, Truth and History*, Blackwell Publishing Houlgate, 2005, p. 19.

⁵ Allen Speight, *The Philosophy of Hegel*. Acumen Speight, Stocksfield, 2008, p. 98.

⁶ G. W. F Hegel. *Prelegeri de filozofie a istoriei*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 48.

excelență, întrucât ceea ce este negat este ceea ce îngrădește libertatea și autorealizarea unui spirit autocritic. Spiritul, în plus, nu este o entitate pre-realizată sau anistorică, în măsura în care se dezvoltă pe sine în și prin istorie și, prin urmare, este istoric. Spiritul, în această privință, nu se întâmplă doar „în” istorie, pentru că el este ceea ce face istoria și, într-un anumit sens, este istoria. Filosofia creației a lui Hegel, ca atare, este preeminent istorică, ceea ce sugerează, la rândul său, de ce filosofia sa a istoriei este atât de izbitor de centrată pe filosofia sa mai largă.

Puncte similare pot fi găsite atunci când se discută problema contingenței în opera lui Hegel. Hegel este adesea considerat a fi avansat o filosofie a istoriei opusă contingenței, fără îndoială datorită afirmațiilor precum următoarele: „Singurul scop al cercetării filosofice este eliminarea contingentului. Contingența este aceeași cu necesitatea externă, adică o necesitate care își are originea în cauze care nu sunt ele însele decât circumstanțe exterioare. În istorie, trebuie să căutăm un destin general, sfârșitul ultim al lumii și nu un sfârșit anume al spiritului sau minții subiective; și trebuie să o înțelegem prin intermediul rațiunii, care nu se poate ocupa de scopuri particulare sau finite, ci doar de absolut”⁷.

Deși acest pasaj implică faptul că Hegel se opune contingenței, s-ar putea observa că Hegel nu vrea să sugereze aici că poate sau ar trebui contingența eliminată din lume. Dimpotrivă, contingența joacă un rol crucial în întreaga filosofie a istoriei a lui Hegel. De exemplu, pentru a afirma ceea ce este evident, istoria în mod clar nu se desfășoară într-un mod lin și măsurat, ameliorându-se întâmplător în timp. În schimb, după cum susține Hegel, dezvoltarea istoriei se desfășoară pe calea luptei și a contradicției.

Un anumit tip de societate, cu un anumit grad de libertate și conștiință de sine, există contingent pentru o anumită perioadă de timp. Diverse circumstanțe externe și experiențele contingente influențează atât continuitatea relativă a acestei societăți, cât și, în cele din urmă, momentul și modul în care apar contradicțiile care precipită progresul spiritului de la

⁷ G. W. F. Hegel, *Prelegeri de filozofie a istoriei*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 28.

un nivel la altul. Specificul progresiei istorice, cu alte cuvinte, nu este în niciun caz *bătut în cuie* și, într-adevăr, orice progresie care are loc este raportată întotdeauna în mod specific la contingentele cu care se confruntă.

Dar și mai semnificativ, fără diferitele lupte și contradicții care sunt aruncate de întâmplări și experiențe contingente, istoria va fi de fapt incapabilă să treacă de la un nivel de libertate și conștiință de sine la altul. Din acest motiv, s-ar putea susține că, deși este prerogativa rațiunii să elimine progresiv contingenta, filosofia istoriei a lui Hegel nu se opune ea însăși contingenței, deoarece contingenta este necesară pentru progresul necesar al rațiunii. După cum spune Iain Macdonald: „Prin accentuarea experienței, devine mai clar cum se interpretează cererea ca filosofia să *elimine contingentul*. Contingenta nu este *extirpată* de concept; dimpotrivă, este momentul istoric de autoevaluare și autocorecție determinată de îndoială sau suferință. Din acest motiv, contingenta este necesară deoarece conștiința să se recunoască în concept, conștiința să redetermine și să transforme universalul ca rezultat al contradicțiilor care apar în experiență⁸.

Din astfel de afirmații putem vedea de ce criticii filosofiei istoriei a lui Hegel ar putea fi tentați să-și apere acreditările creative și contingente (de exemplu, K. de Boer⁹). Cu toate acestea, suntem obligați să ne întrebăm: este de fapt corect să spunem că procesul istoric elucidat în filosofia istoriei a lui Hegel este cu adevărat creativ, contingent și deschis? Poate Hegel să evite acuzațiile de teleologie și, dacă nu, atunci aceasta nu compromite fatal orice încercare de a transmite o filosofie a devenirii ireductibile la ființă și a contingenței ireductibile la necesitate?

S-ar putea ca progresul istoriei, drumul pe care îl parcurge, să fie întortocheat și plin de surprize. Dar această cale are un nume – *Geist*, rațiune, libertate – și are și o destinație – rațiunea absolută, realizarea deplină a conștiinței de sine și a libertății. Și tocmai la aceste scopuri

⁸ Iain Macdonald, *What is Conceptual History?*, în *Hegel: New Directions*, ed. K. Deligiorgi, Acumen, 2006, p. 221

⁹ Karin De Boer, *Hegel's Account of the Present: An Open-Ended History*, în *Hegel and History*, ed. W. Dudley, SUNY Press, Albany NY, 2009.

trebuie să răspundă contingența în concepția lui Hegel. Simbolul devine, în acest fel, având originea în acest *a dori și a nu putea*, o caracteristică a omului ca ființă contingentă.

Universalul poate fi contracarat, el însuși se transformă prin istorie. Dar, din nou, acest lucru este valabil doar în măsura în care diferențele universale sunt etape progresive în drum spre absolut: versiuni imature sau subdezvoltate ale unei forme finale, iar astfel de transformări sunt, normale, fără îndoială.

Prin urmare, s-ar putea pretinde cu o oarecare justificare că această contingență a filosofiei istoriei lui Hegel este incidentală sau, în cel mai bun caz, secundară. Mai exact, este reductibilă la absolut. Cadou este cuvântul „necesar”. A spune că această contingență este „necesară” întrucât conștiința și rațiunea să funcționeze în modul în care dorește Hegel, nu este deloc aprobarea contingenței ca atare.

Argumentul mai larg al lui Hegel poate „cere” o noțiune de contingență așa cum este descrisă mai sus pentru a funcționa, dar aceasta în sine nu demonstrează existența unei contingențe autentice în istorie sau în filosofia istoriei a lui Hegel. Altfel spus, motivul necesar și universal este în mod clar motorul istoriei în relatarea lui Hegel și, dacă este necesară contingența, este să servească drept combustibil pentru acest motor. Supremația necesarului asupra contingentului rămâne astfel ferm intactă în relatarea lui Hegel, indiferent de necesitatea ca evenimentele contingente să servească drept tun pentru mecanismul dezvoltării dialectice.¹⁰

Ne rămân astfel o serie de îndoieli cu privire la statutul contingenței și al creativității în filosofia lui Hegel a istoriei lumii. În timp ce unele critici pot fi alungate prin resublinierea contextului specific și a termenilor de referință în care este avansată – și anume, rațiunea, spiritul și libertatea – un astfel de răspuns, evident, nu ajută la atenuarea preocupărilor acelor comentatori care privesc spre rațiunea, spiritul hegelian și mecanismul dialecticii acestuia. Mai mult, suntem lăsați să ne întrebăm dacă

¹⁰ Karin De Boer, *Hegel's Account of the Present: An Open-Ended History*, in *Hegel and History*, ed. W. Dudley, SUNY Press, Albany NY, 2009, p. 51

relatarea lui Hegel despre istoria universală este capabilă să se adapteze cu adevărat la procesul de creativitate, devenire și un concept de contingență ireductibil la necesitate.

Deleuze și Guattari sunt doi astfel de comentatori cu suspiciuni cu privire la succesul lui Hegel care consideră că filosoful german încearcă să lege filosofia și istoria ei printr-un principiu analitic și necesar. Dar, după cum susțin ei, acest lucru se poate face doar plasând retrospectiv posibilitatea eventualei apariții a rațiunii în propriul său trecut. Ca atare, universalul este cel care, pentru Hegel, își situează în mod necesar originile în trecut – el însuși un act necesar de autolegitimare. Istoria pentru Hegel este astfel, după Deleuze și Guattari, „o formă de interioritate în care conceptul își dezvoltă sau își dezvoltă în mod necesar destinul”¹¹. Și, după cum precizează în continuare, această relatare istoricistă „se sprijină pe abstractizarea elementului istoric făcut ciclic”¹².

Ciclul la care se referă este următorul: rațiunea absolută ia naștere într-o istorie a contingențelor, dar pe măsură ce ea iese la iveală universalizează progresiv și retrospectiv particularitățile din care iese, ridicând sau teoretizând anumite aspecte și diminuându-le pe altele pentru a fabrica un progres linear inteligibil. Din acest motiv, s-ar putea susține tehnic că raționalitatea nu se impune din exterior istoriei, ci este ea însăși istorică, deoarece rațiunea iese din interior și prin istorie.

Această dezvoltare istorică ia însă forma unei progresii teleologice care duce la un punct anume, din care această istorie poate fi identificată ca atare. Dacă raționalitatea și istoria sunt imanente una față de cealaltă, așadar, este pentru că istoria a fost interiorizată retrospectiv de mecanica rațiunii. Și de aceea Deleuze și Guattari spun că rațiunea filosofică, pentru Hegel, nu se distinge de propria sa istorie. Acest rezultat nu ar trebui să fie surprinzător, deoarece însuși Hegel spune: „Cine privește lumea rațională va descoperi că aceasta la rândul său își asumă un aspect rațional”¹³.

¹¹ Gilles Deleuze și Felix Guattari, *What Is Philosophy?*, trans. G. Burchell and H. Tomlinson. Columbia University Press, New York, 94–5, 1994, p. 91.

¹² *Ibidem*, p. 96.

¹³ G. W. F. Hegel, *Prelegeri de filozofie a istoriei*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 29.

1.2. Civilizațiile staționare și rolul lor în dezvoltarea egocentrismului european

1.2.1. Paternalismul în societatea antică chineză

Determinarea limitelor „paternalismului” este o problemă contestată. În ce moment putem pretinde că anumite acțiuni ale statului sunt paternaliste (și în ce măsură suntem dispuși să renunțăm la drepturile și libertățile noastre pentru a permite astfel de practici)? Danny Scoccia susține că este „o greșeală comună... să definești *paternalismul* într-un mod care să limiteze mijloacele la cele coercitive.” Dworkin extrapolează definiția sa a paternalismului spunând că cel puțin „implica un fel de limitare asupra libertății sau autonomiei unui agent și o face pentru o anumită clasă de motive.¹⁴ Când astfel de legi și reguli sunt ” ... justificate numai pe motiv că persoana afectată ar fi mai bine sau ar fi mai puțin vătămată, ca urmare a regulii, politicii etc., iar persoana în cauză ar prefera să nu fie tratată în acest fel, avem o instanță de paternalism”.

Definiția lui Dworkin implică cu siguranță că, pentru ca orice activitate să se califice drept paternalistă, trebuie să fie coercitivă, forțată și împotriva voinței persoanei cu care se interferează. Astfel de definiții nu permit cazuri mai subtile de paternalism în care deciziile sunt luate pentru alții (cu sau fără cunoștințele lor), dar poate cu sprijinul lor total sau implicit. Prin urmare, abordarea lui Dworkin presupune, într-un anumit sens, că cei conduși de guvernarea paternalistă ar prefera întotdeauna să nu fie tratați în acest fel sau că a nu fi de acord cu ceea ce ni se cere să facem este parte integrantă a modului în care definim o acțiune paternalistă. Astfel, o astfel de definiție o găsim problematic peiorativă.

Atunci când paternalismul este înțeles astfel, sub-definițiile sale sunt de asemenea produse în acest cadru problematic. De exemplu, Dworkin

¹⁴ Gerald Dworkin, *Paternalism* în *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition), ed. Edward N. Zalta, 2020, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/paternalism/>